

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته: جغرافیا

گرایش: برنامه ریزی شهری

عنوان:

بررسی و تحلیل اسکان غیررسمی در منطقه ۵ شهرداری مشهد

و ارائه راهکارهای مناسب برای بهبود روند آن

استاد راهنما

دکتر محمد قاسمی خوزانی

استاد مشاور

دکتر محمد اجزاء شکویی

نگارش

مهدی باقری

تابستان ۱۳۹۰

از ابتدای این سفر سرد، در بن بست های بی حساب، در حرف های بی جواب،

در لحظه هایی که نمی دانستم کدامین دست بی ادعا دستم را می گیرد

اگر در این دربدری نبودی؛ مادر

اگر در این همه گذشتن های آب ار سر نبودی

چگونه مشق های خط خورده ام اعتبار می یافت

و من

باز هم از ریسمان های سیاه و سفید می ترسیدم

حالا که تا اینجا رسیده ام اعتراف می کنم

این همه را مدیون دستان مهربان و نفس های گرم مادرم

که فانوس نگاهش تنها چراغ تاریکی این کوچه های بی انتهاست

و دعای خیرش پر پرواز من برای رسیدن به فرداهاست.

و تقدیم به روح پدرم

سپاس و قدردانی

خداوند را شاکرم که به من فرصتی عطا فرمود تا بخشی از زندگی ام را با انسان هایی فرهیخته سپری نمایم و از رهگذر این مصاحبت به بسط بینش مبتنی بر یادگیری ام یاری رسانم.

سپاس و ستایش خدای را سزااست که کسوت هستی را بر اندام آفرینش پوشانید، او که تمامی ستایشگران از ستایش او عاجزند و تمامی حسابگران از شکر نعمت های او ناتوان.

پس از حمد و ستایش خداوند متعال بر خود لازم می دانم که از زحمات استاد بزرگوار جناب آقای دکتر محمد قاسمی خوزانی که مسئولیت راهنمایی این پایان را بر عهده گرفته اند و در تمامی مراحل تحقیق، نگارنده را مرهون راهنمایی های عالمانه و لطف صبورانه خود قرار داده اند، و همچنین از جناب آقای دکتر محمد اجزاء شکوهی که به عنوان استاد مشاور، در طول نگارش این پایان نامه، نگارنده را با شفقت و بزرگواری یاری نموده اند صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

همچنین از کلیه دوستانی که در تهیه و تدوین این پایان نامه صمیمانه مرا یاری نموده اند، تقدیر و تشکر نموده و از خداوند متعال پیروزی روزافزونشان را در تمامی مراحل زندگی خواستارم.

چکیده

اسکان غیررسمی پدیده ای است که بدنبال تحولات ساختاری و بروز مسایل و مشکلات اقتصادی-اجتماعی مانند جریان سریع شهرنشینی و مهاجرت روستایی و رانده شدن افراد تهیدست شهری به نواحی آسیب پذیر شهری به وجود آمده است. این مشکل شهری صرفاً مساله ای کالبدی و فیزیکی نبوده و از عوامل کلان ساختاری در سطح ملی و منطقه ای ناشی می شود. رشد فزاینده جمعیت شهری نسبت به توسعه و ارائه خدمات و تسهیلات سازمان های دولتی و غیردولتی پیشی گرفته و نبود راهکارهایی در زمینه برآوردن نیازهای سکونتی و سرپناه اقشار کم درآمد در فضای رسمی و برنامه ریزی شده شهر، اسکان غیر رسمی را به گونه ای بی سابقه گسترش داده است. در کشور ما، در شهرهای بزرگ، علی الخصوص در شهر مشهد (حدود ۹۰۰ هزار حاشیه نشین)، جریان سریع شهرنشینی در ۲۰ سال گذشته پدیده اسکان غیررسمی را بدنبال داشته و این پدیده در حال رشد، مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست محیطی بسیاری را برای این شهرها به وجود آورده است.

لذا این پژوهش به بررسی و تحلیل عوامل موثر در پیدایش و گسترش اسکان غیررسمی در منطقه ۵ شهرداری مشهد می پردازد. با این هدف به تبیین شاخص های اسکان غیررسمی و روش های ساماندهی و توانمندسازی این سکونتگاهها در این منطقه پرداخته می شود. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است، جامعه آماری ساکنان سکونتگاههای غیررسمی در منطقه ۵ شهرداری مشهد است. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه ای، پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده بهره گرفته شده است، روش نمونه گیری بصورت تصادفی بوده است و برای تجزیه و تحلیل پردازش داده ها از نرم افزارهای SPSS و EXCEL بهره گرفته شده است. یافته های تحقیق نشان می دهد که کیفیت سطح زندگی مهاجرین نسبت به گذشته ارتقاء پیدا کرده است. و سرپرستان خانواده ها در مقایسه با فرزندانشان از رضایتمندی بیشتری از زندگی در این منطقه برخوردارند. همچنین یافته های تحقیق نشان می دهد که برنامه های حمایتی نهادها و سازمان های اجتماعی نقش مهمی در ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاههای غیر رسمی در منطقه ۵ شهرداری مشهد دارد. در نتیجه می توان گفت که مساله اصلی در اسکان غیررسمی ناشی از عدم امکان ورود افراد به بخش های رسمی اقتصاد نیست بلکه مساله اصلی به طور کلی ناشی از محدودیت در ورود به نظام اسکان رسمی است و خانوارها بدلیل محدودیت های اقتصادی و مالی به اسکان در این منطقه می پردازند. همچنین در این مقاله از رویکرد توانمندسازی به عنوان راهبردی نوین و علمی جهت مقابله با سکونتگاههای غیررسمی مورد بررسی و تجزیه تحلیل قرار گرفته و پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: اسکان غیررسمی، ساماندهی، راهبرد توانمندسازی، منطقه ۵ شهرداری مشهد

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۷

فصل اول: کلیات

۱-۱ مقدمه.....	۲۰
۲-۱ بیان مسئله و سوالات تحقیق.....	۲۱
۳-۱ ضرورت تحقیق و اهداف تحقیق.....	۲۳
۴-۱ پیشینه تحقیق.....	۲۴
۵-۱ فرضیات تحقیق.....	۲۶
۶-۱ روش شناسی تحقیق و فنون جمع آوری اطلاعات.....	۲۷
۷-۱ روش نمونه گیری و تعیین حجم نمونه.....	۲۸
۸-۱ روش های آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات.....	۲۸
۹-۱ مشکلات تحقیق.....	۲۹
۱۰-۱ تعریف اصطلاحات اساسی تحقیق.....	۳۱

فصل دوم: مبانی نظری

مقدمه.....	۳۳
۱-۲ مفاهیم پایه.....	۳۳
۱-۲-۱ پهنه های فقر شهری.....	۳۳
۲-۱-۲ سکونتگاه غیررسمی.....	۳۴
۳-۱-۲ سکونتگاههای فقیر شهری.....	۳۴
۲-۲ مفاهیم و برداشت های مختلف از سکونتگاههای غیر رسمی.....	۳۶
۳-۲ چهارچوب نظری پایه.....	۳۸
۱-۳-۲ دیدگاههای لیبرالی (سرمایه داری غربی).....	۳۸
۲-۳-۲ دیدگاه غیر لیبرالها (وابستگی).....	۳۹
۳-۳-۲ دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا.....	۴۰
۴-۳-۲ دیدگاههای جامعه گرایان جدید.....	۴۰
۴-۲ روند گسترش تاریخی سکونتگاههای غیر رسمی.....	۴۱
۱-۴-۲ سکونتگاههای غیر رسمی در کشورهای توسعه یافته.....	۴۲
۲-۴-۲ سکونتگاههای غیر رسمی در کشورهای جهان سوم.....	۴۳

۴۳	۵-۲ انواع سکونتگاههای غیر رسمی در ایران
۴۴	۶-۲ دلایل شکل گیری سکونتگاههای غیررسمی در ایران
۴۴	الف) علل ساختاری
۴۴	ب) علل غیر ساختاری
۴۶	۷-۲ مهمترین استانهای دارای بافت های فرسوده و غیر رسمی در ایران
۴۷	۸-۲ عوامل تاثیر گذار در تشدید اسکان غیر رسمی در کشور:
۴۷	۱-۸-۲ طرح های شهری
۴۸	۲-۸-۲ قوانین زمین شهری
۴۸	۳-۸-۲ شهرهای جدید
۴۹	۹-۲ عوامل و ریشه های اسکان غیررسمی
۵۰	۱۰-۲ ویژگی ها و شاخص های شناسایی سکونتگاههای غیررسمی
۵۱	۱-۱۰-۲ ویژگی های کالبدی
۵۱	۱-۱۰-۲ شکل کالبدی
۵۲	۲-۱۰-۲ زیر ساخت ها و کاربری های عمومی
۵۲	۲-۱۰-۲ ویژگی های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اجتماعی و فرهنگی
۵۳	۱-۲-۱۰-۲ اقتصادی
۵۳	۲-۲-۱۰-۲ مالکیت
۵۳	۳-۱۰-۲ ویژگی های کارکردی و عملکردی کاربری ها
۵۳	۱-۳-۱۰-۲ شبکه های دسترسی
۵۴	۲-۳-۱۰-۲ مدیریت شهری
۵۴	۴-۱۰-۲ ویژگی های زیست محیطی
۵۴	۱۱-۲ گونه شناسی سکونتگاههای غیررسمی
۵۵	۱-۱۱-۲ موقعیت نسبت به شهر
۵۵	۲-۱۱-۲ نحوه شکل گیری (نحوه تصرف زمین ها، ویژگی های شهر و کشور در دوره شکل گیری)
۵۵	۳-۱۱-۲ گروه ساکن
۵۵	۴-۱۱-۲ تاریخچه رسمی شدن و میزان بهره مندی از خدمات شهری
۵۵	۵-۱۱-۲ تفاوت های جغرافیایی
۵۶	۶-۱۱-۲ ویژگی های اجتماعی و اقتصادی ارزش بافت
۵۶	۷-۱۱-۲ وضعیت حقوقی مالکیت
۵۶	۱۲-۲ راهکارهای برخورد با اسکان غیررسمی

۵۸.....	۱۳-۲ فواید بهسازی و توانمند سازی شهری
۵۹.....	۱۴-۲ عناصر برنامه بهسازی و توانمند سازی شهری
۵۹.....	الف-تأمین خدمات و زیرساخت های شهری
۶۰.....	عمران شهری
۶۰.....	• ایجاد فضاهای شهری
۶۰.....	• بهبود و زیباسازی محیط شهری
۶۰.....	• ایجاد و نگهداری زیرساخت ها و تجهیزات شهری
۶۰.....	• تأمین مسکن
۶۱.....	خدمات عمومی و اجتماعی
۶۱.....	ب-امنیت مالکیت
۶۲.....	پ-توانمندسازی

فصل سوم: پیشینه بهسازی

۶۷.....	۱-۳ مقدمه
۶۷.....	۲-۳ ضرورت مداخله در بافت های فقیر شهری -تغییر پارادایم؟
۶۸.....	۳-۳ شیوه های مداخله در سکونتگاههای غیررسمی
۶۹.....	۱-۳-۳ تخریب: اولین و ساده ترین راهکار
۶۹.....	۲-۳-۳ جابه جایی
۷۱.....	۳-۳-۳ ساخت مسکن اجتماعی
۷۱.....	۴-۳-۳ برنامه های آماده سازی و تأمین خدمات
۷۲.....	۵-۳-۳ نوسازی(بازسازی)
۷۲.....	۶-۳-۳ بهسازی شهری یا ارتقا
۷۳.....	۷-۳-۳ توانمندسازی و رسمی کردن: تکمیل برنامه های بهسازی شهری
۷۵.....	۴-۳ مروری بر تجربیات جهانی
۷۵.....	۱-۴-۳ پاکستان
۷۸.....	۲-۴-۳ غنا
۷۹.....	۳-۴-۳ آمریکای لاتین
۷۹.....	الف) پروژه FAVELA-BAIRRO در ریودو ژانیرو
۷۹.....	ب) پروژه NOVOS ALAGADOS در شهر سالوادور برزیل
۸۰.....	پ) پروژه توسعه خصوصی السالوادور

۸۳.....	۴-۴-۳ ونزوئلا.....
۸۳.....	پیشینه بهسازی اسکان غیررسمی در ایران و مشهد.....
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.....	
مقدمه.....	
۸۴.....	۵-۳ فقر شهری و اسکان غیررسمی در ایران.....
۸۴.....	۶-۳ وضعیت مسکن در ایران.....
۸۵.....	۱-۶-۳ مشکلات برنامه های مسکن در ارتباط با گروههای کم درآمد.....
۸۷.....	۷-۳ طرح جامع مسکن.....
۸۹.....	۸-۳ برخی تجربه های عملی.....
۸۹.....	۱-۸-۳ شیرآباد زاهدان.....
۹۰.....	۲-۸-۳ جعفرآباد کرمانشاه.....
۹۱.....	۹-۳ نظام رسمی ساماندهی اسکان غیررسمی در ایران.....
۹۱.....	پشتوانه های قانونی ساماندهی سکونتگاههای غیررسمی.....
۹۱.....	الف -قوانین و اسناد ملی.....
۹۱.....	۱-۹۰-۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۹۱.....	۲-۹-۳ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.....
۹۱.....	۳-۹-۳ سند چشم انداز توسعه ۲۰ ساله کشور.....
۹۱.....	۴-۹-۳ سند راهبردی - اجرایی طرح جامع مسکن (۱۳۸۵).....
۹۲.....	ب -اسناد بین المللی.....
۹۲.....	۵-۹-۳ اهداف توسعه هزاره (سازمان ملل متحد).....
۹۲.....	۶-۹-۳ دومین نشست سکونتگاههای انسانی (Habitat II) در استانبول.....
۹۳.....	۷-۹-۳ نهادهای مسئول در ساماندهی اسکان غیررسمی در ایران.....
۹۴.....	۱۰-۳ پیشینه برنامه ریزی شهری در مشهد.....
۹۵.....	۱۱-۳ اقدامات انجام شده در مورد ساماندهی اسکان غیررسمی در مشهد.....
۹۶.....	۱۲-۳ چالش های توانمند سازی سکونتگاههای غیر رسمی شهری.....
۹۷.....	۲-۱۲-۳ چالش های مالی و اقتصادی.....
۹۷.....	۳-۱۲-۳ چالش های فنی.....
۹۷.....	۴-۱۲-۳ چالش های کالبدی.....
۹۷.....	۵-۱۲-۳ چالش های سیاسی.....
۹۸.....	۶-۱۲-۳ چالش های اجتماعی.....
۹۸.....	۷-۱۲-۳ چالش های مدیریتی.....

- ۱۳-۳ عمده ترین دستاوردهای ملیدر زمینه ساماندهی وتوانمند سازی سکونتگاههای غیر رسمی ۹۸
- ۱۴-۳ مشکلات فرا روی ساماندهیوتوانمند سازی سکونتگاههای غیررسمی در کشور ۹۸
- ۱۵-۳ امکانات وفرصت های پیش رو درامرساماندهی وتوانمند سازی سکونتگاههای غیر رسمی ۹۹
- ۱۶-۳ نتایج برنامه های بهسازی وتوانمند سازی اسکان غیررسمی - مروری بر تجربیات جهانی ۱۰۰
- ۱۷-۳ جمع بندی و نتیجه گیری ۱۰۲

فصل چهارم: مشهد شناسی

- ۱-۴ کلیاتی در مورد مشهد ۱۰۵
- ۲-۴ پیدایش و شکل گیری شهر مشهد ۱۰۶
- ۱-۲-۴ تکوین مشهد به عنوان مرکز مذهب تشیع در ایران ۱۰۶
- ۳-۴ روند توسعه فیزیکی و کالبدی شهر مشهد ۱۰۸
- ۱-۳-۴ توسعه شهر مشهد در ۲۵ سال اول قرن حاضر ۱۰۸
- ۲-۳-۴ توسعه شهر از ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۵ ۱۰۹
- ۳-۳-۴ توسعه شهر در دهه ۱۳۴۵ - ۱۳۵۵ ۱۰۹
- ۴-۳-۴ توسعه شهر از سال ۱۳۵۵ به بعد ۱۱۰
- ۴-۳ جغرافیای طبیعی شهر مشهد ۱۱۱
- ۱-۴-۴ موقعیت جغرافیایی ۱۱۱
- ۲-۴-۴ وضعیت اقلیمی ۱۱۲
- ۳-۴-۴ منابع تامین کننده آب شهر مشهد ۱۱۳
- ۴-۴-۴ زمین شناسی و توپوگرافی شهر مشهد ۱۱۳
- ۵-۴ ویژگیهای اجتماعی شهر مشهد ۱۱۴
- ۱-۵-۴ روند تحولات جمعیتی ۱۱۴
- ۲-۵-۴ تراکم نسبی جمعیت ۱۱۵
- ۴-۵-۴ نسبت جنسی ۱۱۶
- ۶-۵-۴ بعد خانوار ۱۱۷
- ۷-۵-۴ تعداد خانوار در واحد مسکونی ۱۱۷
- ۸-۵-۴ وضعیت سواد ۱۱۷
- ۹-۵-۴ امید به زندگی در بدو تولد ۱۱۸
- ۱۰-۵-۴ برآورد جمعیت در آینده ۱۱۸
- ۶-۴ اوضاع اقتصادی شهر مشهد ۱۱۹
- ۱-۶-۴ اقتصاد در گذر زمان ۱۱۹
- ۲-۶-۴ گروههای عمده اقتصاد ۱۱۹

- ۱۱۹..... ۳-۶-۴ وضعیت اشتغال
- ۱۲۰..... ۷-۴ شناسایی سکونتگاههای غیر رسمی در مشهد
- ۱۲۰..... ۱-۷-۴ تاریخچه پیدایش حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی در مشهد
- ۱۲۱..... ۲-۱-۴ روند شکل گیری حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی در مشهد در مقاطع گوناگون
- ۱۲۱..... ۱-۲-۷-۴ مقطع زمانی قبل از ۱۳۰۰
- ۱۲۱..... ۲-۲-۷-۴ مقطع زمانی ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰
- ۱۲۲..... ۳-۲-۷-۴ مقطع زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷
- ۱۲۲..... ۴-۲-۷-۴ مقطع زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۱
- ۱۲۲..... ۵-۲-۷-۴ مقطع زمانی ۱۳۷۱ تا کنون
- ۱۲۳..... ۸-۴ شناسایی محدوده های اسکان غیر رسمی
- ۱۲۷..... ۱-۸-۴ سکونتگاههای فقیر داخل شهر
- ۱۲۹..... ۹-۴ تاریخچه شکل گیری و رشد اسکان غیر رسمی در مشهد
- ۱۳۷..... ۱۰-۴ علل شکل گیری اسکان غیر رسمی در مشهد
- ۱۳۷..... ۱-۱۰-۳ عوامل طبیعی:
- ۱۳۷..... ۲-۱۰-۳ عوامل اقتصادی:
- ۱۳۸..... ۳-۱۰-۳ عوامل انسانی:
- ۱۳۸..... ۱۱-۴ تأثیر وجود راهها بر شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی
- ۱۴۰..... ۱۲-۴ مهمترین پهنه های اسکان غیر رسمی در کلانشهر مشهد
- ۱۴۰..... ۱- التیمور
- ۱۴۰..... ۲- خواجه ربیع
- ۱۴۱..... ۳- جاده قدیم قوچان
- ۱۴۱..... ۴- سیدی
- ۱۴۱..... ۵- قلعه ساختمان
- ۱۴۲..... ۶- گلشهر
- ۱۴۲..... ۷- سیس آباد
- ۱۴۳..... ۱۳-۴ مشهد دارای بیشترین حاشیه نشینی و سکونتگاههای غیر رسمی
- ۱۴۳..... ۱۴-۴ شهرداری مشهد و مسئله اسکان غیر رسمی
- ۱۴۵..... ۱۵-۴ مهمترین مطالعات فرادست اسکان غیر رسمی در کلانشهر مشهد
- فصل پنجم: بررسی و ارزیابی
- ۱۴۸..... ۵-۱ معرفی منطقه ۵ شهرداری مشهد

- ۱-۱-۵ تاریخچه ۱۴۸
- ۲-۷-۵ محدوده قانونی منطقه پنج : ۱۴۸
- ۳-۷-۵ جمعیت منطقه ۱۴۸
- ۴-۷-۵ مشخصات شاخص منطقه : ۱۴۸
- ۲-۵ ویژگیهای جمعیتی حاشیه شهر مشهد ۱۴۹
- ۱-۲-۵ تعداد و نحوه توزیع جمعیت در حاشیه شهر ۱۵۰
- ۱-۱-۲-۵ نرخ رشد در نقاط حاشیه نشین شهر مشهد ۱۵۱
- ۲-۲-۵ تراکم نسبی جمعیت : ۱۵۴
- ۳-۲-۵ بعد خانوار ۱۵۵
- ۴-۲-۵ ترکیب جنسی جمعیت ۱۵۵
- ۵-۲-۵ ترکیب سنی ۱۵۶
- ۶-۲-۵ باسوادی ۱۵۷
- ۳-۵ وضعیت اقتصادی حاشیه نشینان ۱۵۷
- ۱-۳-۵ میزان اشتغال در سکونت گاههای غیر رسمی ۱۵۸
- ۲-۳-۵ سطح درآمد ۱۵۹
- ۴-۵ ویژگیهای فرهنگی ۱۶۰
- ۵-۵ ویژگیهای کالبدی - فضایی ۱۶۰
- ۱-۵-۵ ویژگیهای کالبدی نقاط حاشیه نشین: ۱۶۱
- ۲-۵-۵ تراکم خانوار در واحد مسکونی ۱۶۱
- ۳-۵-۵ کمبود مسکن ۱۶۲
- ۴-۵-۵ دسترسی به زیرساخت ها ۱۶۲
- ۶-۵ ارزیابی وضعیت اجتماعی و اقتصادی سکونتگاههای غیررسمی مشهد و مقایسه با منطقه مورد مطالعه ۱۶۲
- ۱-۶-۵ منشأ مهاجرت ها ۱۶۳
- ۷-۵ گونه شناسی مهاجران به سکونتگاههای غیررسمی در مشهد و منطقه ۵ ۱۶۵
- ۱-مهاجران معمولی ۱۶۵
- ۲-زوار مهاجر ۱۶۶
- ۳-مهاجران فامیلی ۱۶۶
- ۴- فرودستان شهری ۱۶۶
- ۵-خلافکاران: ۱۶۶
- ۶- ساکنان اولیه هسته روستایی ۱۶۶
- ۸-۵ سواد و تحصیلات ۱۶۷

۱۶۸.....	۹-۵ بعد خانوار.....
۱۷۱.....	۱۰-۵ کیفیت و قدمت مسکن.....
۱۷۱.....	۱-۱۰-۵ کیفیت بنا.....
۱۷۲.....	۲-۱۱-۵ قدمت بنا.....
۱۷۴.....	۱۲-۵ نوع مالکیت.....
۱۷۵.....	۱۳-۵ اشتغال.....
۱۷۷.....	۱۴-۵ نوع فعالیت.....
۱۷۹.....	۱۵-۵ وضعیت مالکیت در سکونتگاههای غیررسمی مشهد.....
۱۸۱.....	۱۶-۵ نقش واسطه ها در بازار زمین و مسکن.....
۱۸۱.....	۱۷-۵ امنیت مالکیت؛ مشکل مهم بهسازی سکونتگاههای غیررسمی در ایران.....
۱۸۲.....	۱۸-۵ نتیجه گیری.....

فصل ششم: تجزیه و تحلیل

۱۸۴.....	۱-۶ مقدمه.....
۱۹۸.....	۲-۶ مقایسه میزان برخورداری از خدمات اساسی قبل و بعد از مهاجرت(در حال حاضر).....
۱۹۸.....	۱-۲-۶ میزان برخورداری از خدمات اساسی قبل از مهاجرت.....
۱۹۹.....	۲-۲-۶ میزان برخورداری از خدمات اساسی بعد از مهاجرت(در حال حاضر).....

فصل هفتم: آزمون فرضیات

۲۲۱.....	۱-۷ نتیجه گیری.....
۲۲۳.....	۲-۷ آزمون فرضیات.....
۲۲۳.....	۱-۲-۷ فرضیه اول.....
۲۳۲.....	۲-۲-۷ فرضیه دوم.....
۲۳۳.....	۳-۲-۷ فرضیه سوم.....
۲۳۷.....	۳-۷ جمع بندی نهایی.....
۲۳۹.....	۴-۷ پیشنهادات.....
۲۳۹.....	۱-۴-۷ پیشنهادهای کلی.....
۲۴۲.....	۲-۴-۷ پیشنهادهای جزئی.....
۲۴۶.....	منابع و مأخذ.....

فهرست جداول

- جدول (۱-۲) دیدگاه‌های مختلف، نگرش، دوره های زمانی و نحوه برخورد با اسکان غیر رسمی ۴۱
- جدول (۲-۲) : مهمترین استانهای دارای بافت های فرسوده و غیر رسمی در ایران ۴۷
- جدول (۳-۳) روش های ساماندهی سکونتگاههای غیر رسمی ۶۳
- جدول (۱-۳) وظایف سازمانهای متولی ساماندهی اسکان غیر رسمی درسند راهبردی - اجرایی طرح جامع ۸۸
- جدول (۲-۳) راهبردهای پیشنهادی طرح جامع مسکن برای مسکن کم درآمدها ۸۹
- جدول (۱-۴): تعداد جمعیت و نرخ رشد سالانه آن ۱۱۵
- جدول (۲-۴) : چشم انداز جمعیت شهری و روستایی مجموعه شهری مشهد را در دوره های پنج ساله براساس روندهای جاری ۱۱۵
- جدول (۳-۴): رشد جمعیت حاشیه نشین مشهد در ۳۰ سال گذشته ۱۱۵
- جدول (۴ - ۴) : مناطق مشهد و تراکم نسبی جمعیت ۱۱۶
- جدول (۵ - ۴) نسبت جنسی در دوره های مختلف در شهر مشهد ۱۱۶
- جدول (۶ - ۴) بعد خانوار در هریک از مناطق مختلف شهر مشهد در سال ۱۳۸۵ ۱۱۷
- جدول (۷ - ۴) وضعیت سواد در هریک از مناطق مختلف شهر مشهد در سال ۱۳۸۵ ۱۱۸
- جدول (۸ - ۴) برآورد جمعیت شهر مشهد در آینده ۱۱۸
- جدول (۹-۴) بزرگترین کانون های سکونتگاهی فقیرنشین شهر مشهد ۱۲۵
- جدول (۱۰-۴) سکونتگاههای فقیر داخل شهر مشهد که قبلاً سکونتگاه غیررسمی بوده اند ۱۲۸
- جدول (۱۱-۴) مسیرهایی که اسکان غیررسمی در پیرامون آنها در طول زمان شکل گرفته است ۱۳۹
- جدول (۱ - ۵) جدول زیر تعداد جمعیت ساکن در شهر مشهد، مناطق حاشیه نشین و مساحت حاشیه شهر مشهد، طی دوره های مختلف آماری را نشان می دهد ۱۵۱
- جدول ۵- ۲: درصد حاشیه نشینان شهر مشهد بر حسب مناطق مختلف شهرداری در سال ۱۳۸۲: ۱۵۳
- جدول ۵-۳: تراکم نسبی و مساحت هر یک از مناطق جمعیت در هر یک از مناطق شهرداری با احتساب مناطق حاشیه نشین بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ ۱۵۵
- جدول (۴ - ۵) بعد خانوار در هر یک از مناطق شهرداری با احتساب مناطق حاشیه نشین بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ ۱۵۵
- جدول (۵ - ۵) درصد گروه های سنی جمعیت ساکن در حاشیه شهر مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهری (سال ۸۲) ۱۵۶
- جدول (۶ - ۵) درصد باسوادی در هریک از مناطق شهرداری با احتساب مناطق حاشیه نشین آن طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ ۱۵۷
- جدول (۷ - ۵) درصد شاغلین ۱۰ ساله و بالاتر در مناطق حاشیه نشین مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری سال ۸۲ ۱۵۹
- جدول (۸ - ۵) متوسط درآمدهایانه مناطق حاشیه نشین شهر مشهد به تفکیک مناطق شهرداری در سال ۱۳۸۲: ۱۵۹
- جدول (۹-۵) مقصد مهاجرت مهاجران داخلی به مشهد در دهه ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۵

- جدول (۵-۱۰) الگوی فضایی پراکنش گروه‌های فعالیتی در میان طبقات مختلف در شهر مشهد ۱۷۹
- جدول ۱-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر جنس ۱۸۴
- جدول ۲-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر محل تولد ۱۸۵
- جدول ۳-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر وضعیت تاهل ۱۸۶
- جدول ۴-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر سن ۱۸۷
- جدول ۵-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر بعد خانوار ۱۸۸
- جدول ۶-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر وضعیت سواد ۱۸۹
- جدول ۷-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر وضعیت زناشویی ۱۹۰
- جدول ۸-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر شغل ۱۹۱
- جدول ۹-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر زمان مهاجرت ۱۹۳
- جدول ۱۰-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر علت مهاجرت به محل ۱۹۴
- جدول ۱۱-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر امکانات خانواده قبل از مهاجرت ۱۹۵
- جدول ۱۲-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر امکانات خانوار بعد از زمان مهاجرت ۱۹۶
- جدول ۱۳-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر کیفیت مسکن قبل از مهاجرت ۱۹۷
- جدول ۱۴-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر کیفیت مسکن بعد از مهاجرت ۱۹۸
- جدول ۱۵-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر وضع مالکیت ۲۰۰
- جدول ۱۶-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر وضع مالکیت ۲۰۱
- جدول ۱۷-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر تعداد اطاق در اختیار خانوار ۲۰۲
- جدول ۱۸-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر مساحت زیربنا ۲۰۳
- جدول ۱۹-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان رضایت از درآمد ماهانه جهت تامین هزینه های زندگی قبل از زمان مهاجرت ۲۰۴
- جدول ۲۰-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان رضایت از درآمد ماهیانه جهت تامین هزینه های زندگی قبل از زمان مهاجرت ۲۰۵
- جدول ۲۱-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان رضایت سرپرست خانوار از زندگی در این محل نسبت به گذشته ۲۰۶
- جدول ۲۲-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر علت رضایت سرپرست خانوار از زندگی در این محل ۲۰۷
- جدول ۲۳-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان رضایت فرزندان خانوار از زندگی در این محل ۲۰۸
- جدول ۲۴-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان حمایت مالی سازمانها و نهادها ۲۰۹
- جدول ۲۵-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب نوع بیمه اجتماعی ۲۱۰
- جدول ۲۶-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر تعداد دریافت حمایت از سازمانهای مختلف ۲۱۱
- جدول ۲۷-۶: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان دریافت حمایت مالی ۲۱۲

- جدول ۶-۲۸: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان رضایت از امکانات شهری..... ۲۱۳
- جدول ۶-۲۹: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان رضایت از مدیریت شهری (نهادهای و موسسات اجتماعی)..... ۲۱۴
- جدول ۶-۳۰: توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب متغیر میزان مساعدت سازمانها و نهادهای اجتماعی در جهت مشارکت مردم برای حل مشکلات شهری..... ۲۱۵
- جدول ۶-۳۱: ارزیابی عملکرد سازمانها و نهادهای اجتماعی در خصوص بهبود و افزایش تسهیلات شهری..... ۲۱۶
- جدول ۶-۳۲: ارزیابی عملکرد سازمانها و نهادهای اجتماعی در خصوص افزایش امکانات تفریحی- ورزشی و فضای باز عمومی..... ۲۱۷
- جدول ۶-۳۳: ارزیابی عملکرد سازمانها و نهادهای اجتماعی در خصوص نوسازی و بهسازی و ایمنی ساختمانها..... ۲۱۸
- جدول ۶-۳۴: ارزیابی عملکرد سازمانها و نهادهای اجتماعی در خصوص کاهش جرم و جنایت و افزایش سلامت محیطی..... ۲۱۹

پیشگفتار

انگیزه اصلی این موضوع برای پایان نامه کارشناسی ارشد، این استنباط بود که فضای اجتماعی-فرهنگی مشهد در گذر از چند دهه ی اخیر دچار نوعی شکاف و خلا مدنی-فرهنگی شده که می تواند ناشی از هجوم مهاجران شهرها و روستاهای اطراف و مهاجران افغانه و اسکان در مناطق غیررسمی به این کلانشهر مهم باشد. فضایی که در اثر جذب مهاجران و ساکنان این سکونتگاهها در بدنه ی اقتصادی شهر و عدم جذب مناسب آنها از نظر فرهنگی-مدنی در مشهد به وجود آمده و به نوعی باعث بارز شدن فرهنگ ضد مدنی در متن زندگی شهری در مشهد شده و بین شهروندان شکاف فرهنگی و تضادهای رفتاری به وجود آورده است.

این تحقیق در هفت فصل تدوین شده است که شرح مختصری از شکل این تدوین در زیر آورده می شود.

در **فصل اول** روش شناسی و کلیات تحقیق آورده شده است که اعم از بیان مسئله، ضرورت و اهداف، فرضیات، پیشینه تحقیق و مشکلات تحقیق می باشد.

فصل دوم شامل بخش نظری، اصطلاحات و مفاهیم اسکان غیررسمی و سیر تحولات آن می باشد. در این فصل نظریه های مربوط به اسکان غیررسمی مطرح شده است. گونه شناسی سکونتگاههای غیررسمی، عوامل مولد فقر شهری و سکونت غیررسمی، مفاهیم پایه تحقیق و دلایل شکل گیری سکونتگاههای غیررسمی از دیگر مباحثی است که در این فصل به آن پرداخته شده است.

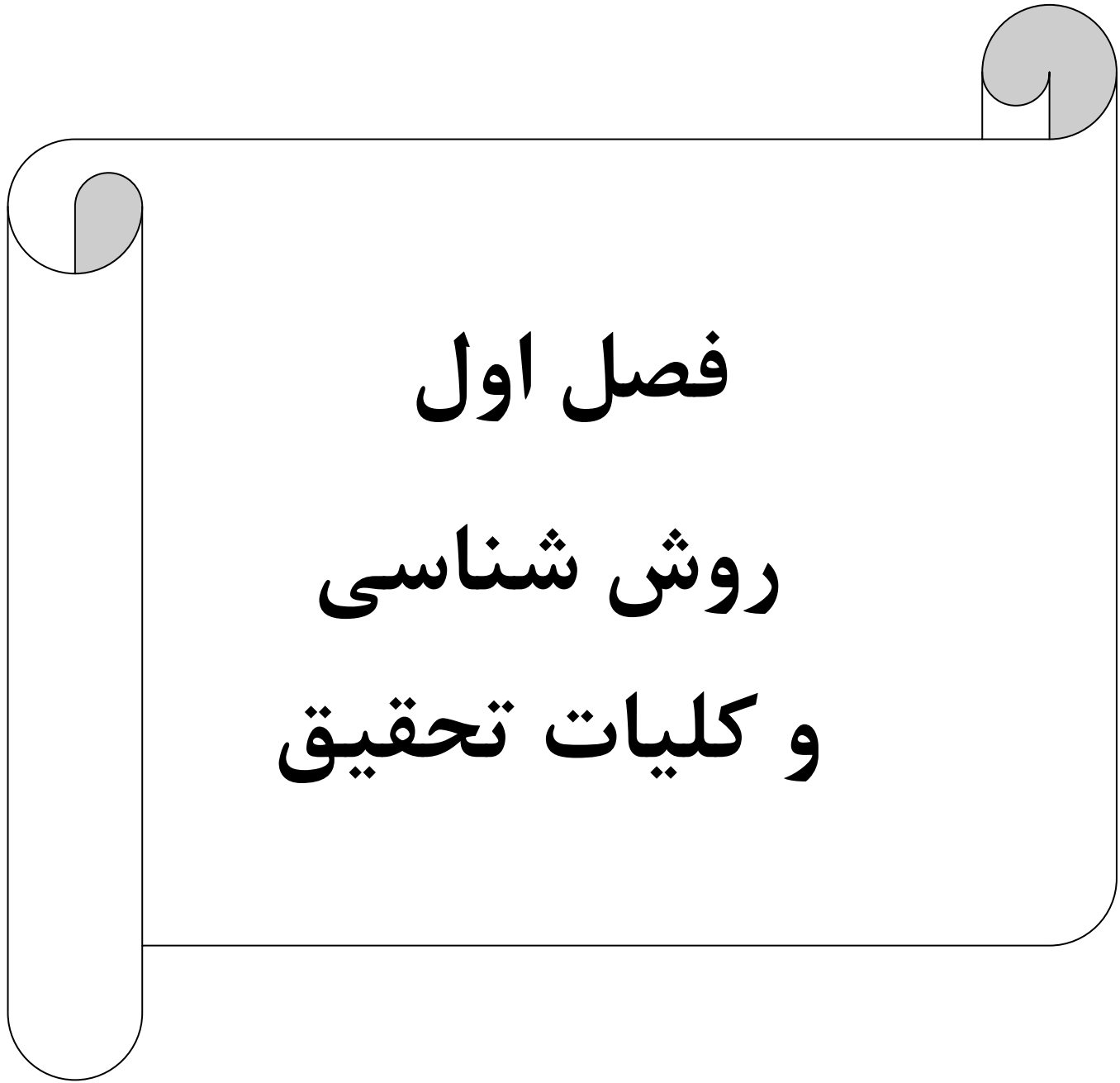
فصل سوم مربوط به پیشینه بهسازی اسکان غیررسمی در جهان، ایران و مشهد می باشد. در این فصل به بررسی تجربیات نمونه های موردی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی صورت گرفته در کشورهای مختلف و ایران پرداخته می شود. همچنین وضعیت مسکن، نظام رسمی ساماندهی اسکان غیررسمی در ایران، سیاست های ایران در قبل و بعد از انقلاب در خصوص اسکان غیررسمی، پیشینه برنامه ریزی شهری در مشهد، شیوه های مداخله در سکونتگاههای غیررسمی، چالش های توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی شهری و مشکلات پیش روی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی مورد بحث قرار می گیرد.

در **فصل چهارم** به شناسایی، تاریخچه پیدایش و علل سکونتگاههای غیررسمی در مشهد پرداخته می شود. در این فصل به مباحثی همچون تاریخچه پیدایش، روند شکل گیری اسکان غیررسمی و حاشیه نشینی در مقاطع گوناگون در مناطق مختلف شهر مشهد و بررسی مهمترین پهنه های اسکان غیررسمی در کلانشهر مشهد به طور مفصل پرداخته می شود.

فصل پنجم شامل ارزیابی وضعیت اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی سکونتگاههای غیررسمی مشهد و منطقه مورد مطالعه (منطقه ۵ شهرداری مشهد) می باشد.

فصل ششم مربوط به تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق می باشد. در این فصل یافته های تحقیق در جداول و توضیحات متعدد توصیف شده است که علاوه بر شناخت وضعیت موجود منطقه به اثبات و احیانا رد فرضیات مطرح شده در تحقیق کمک می نماید.

فصل هفتم شامل جمع بندی نهایی، آزمون فرضیات، نتیجه گیری و پیشنهادات است. در این فصل علاوه بر اثبات یا رد فرضیات تحقیق به بسط نکات فوق، با توجه به چهارچوب نظری ای که داشته ایم نتایج، مورد بحث قرار گرفته اند. نتیجه گیری اساسی ما بر اساس دیدگاه ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی و ارتقاء سطح فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی افراد ساکن در این سکونتگاهها بوده است.

A decorative graphic of a scroll with a grey shadow, framing the text. The scroll is open, with the top and bottom edges visible. The text is centered within the scroll's frame.

فصل اول

روش شناسی

و کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

باید اذعان کرد که پدیده اسکان غیر رسمی به عنوان یکی از مهمترین جلوه های فقر شهری است که امروزه، شکل جهانی یافته و نمود آن در شهرهای جهان سوم، بخصوص در شهرهای بزرگ آن به صورت یک اپیدمی درآمدی و دارای ویژگی هایی همچون ساخت مسکن بدون نظارت و رعایت استانداردهای خانه سازی، تصرفهای غیر قانونی، تصرفهای عدوانی، کمبود یا عدم برخورداری از خدمات شهری (بهداشتی و درمانی، آموزشی، فرهنگی و...) جمعیت فزاینده ای از اقشار کم درآمد، جرم، جنایت، بزهکاری و... است. شکل گیری سکونتگاه های غیر رسمی در کشورهای مختلف تابع شرایط خاص آن کشورها است. شرایط اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی کشورها در چگونگی شکل گیری این سکونتگاه ها نقش دارد. همچنین اسکان غیر رسمی پدیده ای گذرا نیست و در سطح کشورهای جهان سوم به شدت در حال گسترش است. به دلیل گستردگی و اهمیت موضوع که منجر به گسترش فقر در جوامع انسانی خصوصاً در کشورهای جهان سوم می گردد، سازمان های جهانی و به خصوص سازمان ملل از طریق بانک جهانی تاکید بر بهبود وضعیت این سکونتگاه ها دارند و کمک های مالی زیادی هم به کشورهای درگیر با این موضوع نموده اند. (عموزاده، ۱۳۷۸: ۵)

درواقع پدیده اسکان غیر رسمی به معنای امروزش، پیامد انقلاب صنعتی (نیمه دوم سده هیجدهم.م) است که به دنبال تحولات ساختاری و بروز مسائل ومشکلات اقتصادی-اجتماعی فراوان، همچون مهاجرت های لجام گسیخته روستایی، رشد جمعیت شهرنشین، توسعه بی رویه فیزیکی شهرها و ... در کشورهای جهان (بخصوص کشورهای جهان سوم) نمایان شده است (دراکاکیس، ۱۳۷۷: ۷).

فقر شهری یک پدیده در حال رشد بوده و برآورد شده که در حال حاضر حدود یک سوم و شاید یک چهارم خانواده های شهری دنیا در فقر مطلق زندگی می کنند. اهمیت این موضوع به حدی است که به غیر از دولت ها و برنامه ریزان شهری و منطقه ای، توجه سازمانهای جهانی را به خود جلب کرده است به طوری که با پیام هزاره جدید گردهمایی سازمان ملل متحد، موسوم به با هدف مقابله جدی با فقر شهری و بهبود شرایط زندگی ۱۰۰ میلیون زاغه نشین تا سال ۲۰۲۰، اهمیت این پدیده نا مطلوب را برای همگان به خصوص مدیران و برنامه ریزان شهری، آشکار و ملموس تر شده است. حاشیه نشینی، زاغه نشینی، سکونت گاههای موقتی نا متعارف و غیر رسمی، از جمله جلوه های فقر شهری اند که به اشکال مختلف چهره زشت خود را در مسکن نمایان می سازند. شرایط بد زندگی برای میلیون ها نفر از ساکنان شهرها که از حقوق اولیه خود محروم اند، نیازمند تلاش جدی اقشار مختلف جامعه، مسئولان دولتی و غیر دولتی، برنامه ریزان و صاحب نظران مسائل شهری و منطقه ای است تا بتوان امکان توسعه پایدار و شهر و شهرنشین پایدار را فراهم آورد. (عالی پور، ۱۳۸۶: ۳۹)